

466,625.000 K hypotečních zápůjček (koncem roku 1903) neplatí ovšem tato hlediště, neboť pohledávky jejich spadají namnoze do pořadí, do kterých zápůjčky zemských ústavů a celkem také spořitelen příslušnými řády cestu mají zatarasenu. Za to proti aktivům, jež banky (ve smyslu slova užívaném naší statistikou) mají v pohledávkách směnečných a jiných v osobním úvěru, hrají obdobné položky u spořitelen a záložen dosud úlohu slabou. Působí tu skutečnost, že drobné závody úvěr prostředkující, jež povolány jsou se širokými vrstvami lidu se stýkati, nedovedly v čas obrátiti svůj pozor k vychování jejich pro úvěr osobní. Jest to jeden z nejvážnějších stesků rakouských vůbec (nejen českých), že forma hypoteční zápůjčky se zahnízdila i tam, kde jedinou správnou formou jest úvěr osobní. V naší organizaci úvěrní jest to nezdravý rys a snahy nápravné nemají dosud mnoho úspěchu.

H. Schulze-Delitzsch a záložny české.

Řeč ve schůzi uspořádané »Českým klubem« v Praze na počest památky Schulze-Delitzsche.*) (Prostonárodní spisy politické, jež vydával Český klub redakcí Adolfa Srba, číslo 9, Praha 1884.)

Chci věnovati slovo vzpomínky památce muže, jež nedávno teprv smrt vyrvala bohaté a plodné působnosti obětované prospěchům tříd ohrožených nynějším vývojem hospodářským, muže, který, ač národností byl nám cizím a srdcem nelnul k nám, přece stal se nám dobrodincem bezděčným, ježto právě u nás sítě jeho myšlenek padlo na půdu kyprou a úrodnou, šťastně na ní uzrálo a zdravé nese plody. Jest to Němec Heřman Schulze, zvaný po rodném městě svém Schulze-Delitzsch. Jeho jméno nestkví se mezi jmény slavných zástupců vědy, samostatných tvůrčích duchů, kteří poznání lidské novými pravdami obohacují. On toliko, jsa plným přesvědčením přívržencem určitého, třeba jednostranného a tudíž jen relativně oprávněného směru vědy národohospodářské, všim úsilím přenášel učení jeho v praxi, snaže se v duchu jeho řešiti otázku sociální.

*) Maje na paměti veliký význam, který měly Schulze-Delitzschovy příklady a podněty pro vývoj našich svépomocných společenstev vůbec a záložen obzvláště, uspořádal »Český klub« v Praze dne 25. května 1883 ve svých místnostech schůzi na počest památky jeho. Řeč svou při této příležitosti přednesenou podávám zde v podstatě tak, jak proslouhena byla. Přidal jsem toliko některé literární doklady a rozmnožil data statistická. K uveřejnění tiskem ve chvíli přítomné proto jsem se odhodlal, protože právě nyní v život vstoupila nová »Jednota záložen v Čechách, na Moravě a ve Slezsku«, kteráž mezi četné důležité úkoly své položila i vydávání pravidelných zpráv statistických o poměrech záložen našich. Tím i u nás dovršuje se organizace záloženská způsobem, jakým pro svépomocná společenstva vůbec upravil ji Schulze-Delitzsch ve vlasti své. V Praze v červnu 1884.

Bude nám tudíž zabývati se směrem sociální politiky, jemuž on sloužil, ukázati, kterak to činil, jaké byly jeho cíle při tom, pokud jich dosáhl a pokud s účelem se minul.

Povím napřed stručně nejdůležitější zevní události života jeho.*) Narodil se r. 1808 v pruském městě Delitzsch, studoval práva v Lipsku a v Halle a od r. 1837 zastával úřad soudcovský v rodišti svém. První praktická jeho činnost na poli sociálním padá do roku neúrody 1846, kdež stál v čele těch, kteří v Delitzsch o zmírnění nouze pečovali. Rok 1848 uvedl jej na dráhu politickou jako poslance za rodné město zvoleného do národního shromáždění pruského. Zde postaven v čelo výboru, jemuž přiřkááno 1600 žádostí z kruhů dělnických dovolávajících se pomocí zákonodárcovy k rozřešení otázky sociální. Byl členem strany liberální a jakkoliv tehdejší liberalismus jeho nebyl bez onoho doktrinářského příděchu, který jest příznakem liberalismu doby tehdejší i u nás, přece nikdy nepřál radikálním výstřednostem ani v pozdější své činnosti politické, ba byl jejich rozhodným odpůrcem. Uchýliv se po násilném rozpuštění národního shromáždění opět v soukromí, opustil r. 1852 státní službu a z rodiště svého zahájil činnost, která tolik dobrého ovoce přinesla a jméno jeho proslavila. Když r. 1859 nastolením nynějšího krále pruského čilejší politický ruch probudil, vkročil znova na kolbiště politické a zastupoval průběhem doby rozličné volební okresy ve sborech zákonodárných hláse se k t. zv. straně pokrokové, však věnoval při tom stále hlavní svou činnost literární**) i praktickou záležitostem společenstev svépomocných, což mu valně usnadnil dar od přátel a ctitelů podaný, který mu zabezpečil existenci. Zemřel r. 1883.

V Německu probudila se otázka sociální později, nežli na západě evropě

*) Obširný životopis psaný rukou přátelskou od A. Bernsteina (»Schulze« Delitzsch, Leben und Wirken«. Berlin, 3. vyd.)

**) Samostatně vydal: Mitteilungen über gewerbliche und Arbeiterassociationen (1850), Associationsbuch für deutsche Handwerker und Arbeiter (1. vyd. 1853), Vorschuss- und Creditvereine als Volksbanken (1. vyd. 1855, 5. r. 1876), Capitel zu einem d. Arbeitercatechismus. 6 Vorträge (1863), Die Abschaffung des geschäftlichen Risiko durch Herrn Lassalle (1865), Das preussische Genossenschaftsgesetz (1867), Gesetzgebung über die privatrechtl. Stellung der Erwerbs- und Wirthschaftsgenossenschaften (1869), Die sociale Frage. 2 Vorträge (1869), Der industrielle Grossbesitz und die Arbeiterbewegung in D. (1870), Die Entwicklung des Genossenschaftswesens in Deutschland (otisky z »Innung der Zukunft« a »Blätter für Genossenschaftswesen«. — 1870), Sociale Rechte und Pflichten (1871), Die Genossenschaften in den einzelnen Gewerbszweigen (společně s Dr. Schneidrem, 1873), Die Raiffeisenschen Darlehenskassenvereine in der Rheinprovinz und die Grundercreditfrage für den ländlichen Kleinbesitz (1875), Streitfragen im d. Genossenschaftsrechte (1876), Materialien zur Revision des Genossenschaftsgesetzes (1883). K tomu od r. 1859 každoročně: Jahresbericht über die auf Selbsthilfe gegründeten deutschen Erwerbs- und Wirthschaftsgenossenschaften. Poslední za redakce Sch.»D. za r. 1881.

ském, v Anglii a Francii. Probudila se později, neboť se tu dostavily i později ty hospodářské poměry, ze kterých ona všude vyrůstá, hlavně vítězství kapitalistické produkce. Neblahé sociální účinky tohoto vítězství dotýkaly se dvou vrstev tvořících široký základ společnosti ve státě -- malého živnostnictva a dělnictva. Četné skupiny malého živnostnictva viděly v šanc vydánu hospodářskou samostatnost svou převaze výroby ve velkém provozované a v rostoucích zástupech dělnictva hlavně průmyslového utužovalo se vědomí závislosti jejich na velkém kapitálu, vědomí o málomocnosti jejich proti vykořisťovacím snahám podnikatelstva, vědomí o nejistotě vlastní existence. V obou vrstvách budil se odpor proti platným společenským řádům, však každá na jiné cestě viděla hvězdu spásy. Řemeslnické kruhy toužily po obnově řádů bývalých, domnívajíce se, že jedině za hradbou obnovených cechovních zřízení dosáhnou toho, aby staré slovo o zlatém dnu řemesla stalo se zase pravdou. V dělnictvu ale počala domácněti hesla socialismu z Francie přinesená. Oběma směrům byl nepřitelem liberalismus národohospodářský, jehož credo stálo na programu liberálních stran politických. V tomto táboře stál Schulze-Delitzsch. Vezměme do ruky kterýkoliv jeho spis, na př. onen významný, jenž má název: »Capitel zu einem deutschen Arbeiterkatechismus.« Obsahuje 6 přednášek veřejných, proslovených r. 1863 v berlínském spolku dělnickém, a měly dle vlastních slov autorových býti národohospodářskou učební knihou pro řemeslníky a dělníky, jejíž ostří praktické obracelo se proti agitaci největšího odpůrce Schulzova: Ferdinanda Lassalla, jenž stoupal právě v zenit slávy své. Tu stojí takřka v čele výrok, že člověk, opatřen jsa od přírody jistými potřebami, i způsobilostmi jest nadán, aby je ukojil především pomocí práce; že tudíž přirozeně i na státu jiného žádati nelze, než aby odstranil všechny překážky vadící volnému těch schopností rozvoji, aby chránil bezpečnost právní, péči měl o vzdělání lidu a provedl svobodu hospodářskou, svobodu živnosti, obchodu a práce. Nic nesmí podkopávati, ohlodávati, ničiti v každémkoliv člověku vědomí vlastní zodpovědnosti za vlastní zdar. Tu hlásá se, že kapitál není nepřitelem dělnictva, nýbrž jeho zneuznaným přítelem. Vždyť na něm závisí poptávka po práci, po silách pracovních, ona roste jeho přibýváním a tím i mzda, ač jestli vzrost obyvatelstva přírůstky kapitálu nepředstihuje. Výsledky výrobního upotřebení kapitálu v dokonalejší organizaci, již pomocí strojů a dělby práce se docíljuje, jeví se ve snížené ceně všech výrobků, i těch, kterých koupě činí důležitou rubriku v rozpočtu výdajů každého dělníka. I tak ze dvojí stránky najednou jest kapitál dělníku dobrodincem, směřuje ke zvýšené mzdě jeho a ke snížené ceně četných předmětů jeho spotřeby.

Nad to pak tím, že zpravuje dělníka mnohých hrubých, mysl otupujících, mechanických výkonů, přenášeje je na stroje, vysvobozuje mnohé od námahavého robotování, jehož kletbou jest tělesné i duševní zakrnění.

Arci přes to není slepým Schulze-Delitzsch pro skutečné nedostatky objevující se ve vrstvách dělnických a maloživnostnických. On vidí dobře dělníkovu odvislost a nejistotu jeho existence i skrovný výdělek a nemožnost vyšinouti se na vyšší sociální stupně; nepodceňuje nesnadné postavení malého živnostníka. Avšak spása kyne jim na dráze jediné, na dráze vlastní pomoci, a její způsob jest dvojitý. Jenom jednotlivcům nadprůměrně nadaným podaří se vyšinouti se vlastní silou samostatně. Všem, kdož pouze průměrně jsou nadáni, všem slabým kyne jiný tvar svépomoci — spolčení.

Associace dělníků a malých živnostníků — pokud zůstáváme státi při hospodářských jejich účelech a spolčení vzdělavací a podobná necháme stranou — ve dvojitým vzhledě jest možna, má dva hlavní směry.

Účelem jednoho z nich jest: opatřiti společníkům pro malé jejich vlastní závody nebo pro domácnosti jejich některých výhod provozování nebo koupě ve velkém. Spolčení vztahuje se tu tedy toliko na určité, jednotlivé podmínky výnosného provozování samostatné živnosti neb výhodného hospodářství domácího; sem pak počítá Schulze-Delitzsch záložny, opatřující členům úvěr; spolky zásobní, sloužící tomu, aby si členové opatrovali společně suroviny v živnostech jejich potřebné, a spolky strojové ke společnému opatření a užívání strojů a jiných částí provozovacího kapitálu; dále spolky stravovací, konsumní za účelem levného opatření potravin a životních potřeb vůbec v jakosti dobré a konečně pokladny výpomocné pro případ nemoci zřízené dobrovolnou asociací.

Druhá skupina zavírá v sobě spolky, do kterých vstupují členové — malí to živnostníci — vzdavše se samostatného podnikání, aby tu provozovali výrobu a prodej na společný účet pomocí sdružené práce a sloučného kapitálu. Jsou to tak zvané spolky výrobní (produktivní, kooperativní). Logicky nedůsledně počítá sem Schulze-Delitzsch i tak zvané společnosti skladní za účelem společného skladiště, ve kterém se prodávají výrobky členů, pracujících ve vlastních závodech. Správně sluší počítati je ke skupině první.

Avšak sociální program Schulze-Delitzsche nebyl by ještě jasně pochopen, kdybychom na tomto vyjmenování ustali.

Spíše musíme přihlédnouti ještě ke dvěma věcem, totiž 1. k zásadám, na jakých organizace těch společenstev spočívati má, a 2. k postupu, jaký dle

mínění Schulzova při zřizování rozličných způsobů společenstev dodržeti sluší.

V prvé příčině v popředí postaven požadavek, aby ti, jejichž prospěchu společenstva sloužiti mají, byli členy a nositeli celého podniku, osobními správci jeho, účastníky zisku a ztráty. Provozovací kapitál společného závodu opatří se pravidelnými příspěvky členů, ku kterým připisují se podíly z docíleného zisků dotud, dokud vklad každého nevzroste v závodní podíl tak značný, jak toho objem a risiko podniku vyžaduje. Aby našly závody společenstev vydatného úvěru, mají všickni členové za dluhy závodu ručiti rukou nerozdílnou. Konečně mělo z á s a d ň ě účastenství co možno mnohým se zabezpečiti ochotným přijímáním nových členů (zásada otevřeného společenstva). Sebrati vlastní kapitál malými vklady i znenáhlými úsporami a osobním solidárním ručením četných členů opatřiti si úvěr, sloučenou prací a sdruženými malými kapitály usnadniti soutěž členů s podnikateli velikými — toť hospodářská stránka společenstev. Vlastní pomoc, sebevědomí a sebeucta z ní plynoucí — to při tom stránka mravní.

Vzhledem k časovému postupu, jakým by jednotlivé druhy společenstev dotčených v život vstupovati měly, vykázal Schulze-Delitzsch společenstvům výrobním, jakožto vrcholu všech svépomocných snah, místo poslední. Pravilť výslovně: »Netřeba podotýkati, že tato forma (společenstvo výrobní) jest nejvyšším stupněm ve vývoji společenstev, klenákem celé soustavy; pomocí její zabočí se úplně a bezprostředně ve výrobu ve velkém, provede se zřízení značných továrních závodů se strany dělníků dosud nesamostatných. Právě proto lze jenom poznenáhla a s velikou opatrností k nim přecházeti, ježto nezdár jejich nezbytně hrozí, kde není pro ně potřebných podmínek«.

Ostatní druhy, při kterých poměrně menší míra inteligence vystačí, buďtež tedy školou přípravnou pro konečné spojení se malých živnostníků a dělníků ve společenstva výrobní.

To pak byl jeden z podstatných momentů, pro které praktické snahy Schulzovy octly se ve sporu se snahami Ferdinanda Lassalla. Věc sama toho vyžaduje, abychom, vykládajíce sociální působnost Schulze-Delitzschovu, dotkli se i učení a programu jeho pověstného protivníka. Jest známo, že i předmětem Lassalova sociálního programu bylo sdružení dělníků ve veliká společenstva výrobní. Avšak s jakou organizací, v jaké podobě?

O tom poučuje nás spisek jeho nadepsaný: *Offenes Sendschreiben an das Centralcomité zur Berufung eines allg. deutsch. Arbeitercongresses*. Vykládaje tu onen pověstný a často hlásaný »železný zákon o mzdě«, že totiž průměrná mzda dělnictva vždy obmezena zůstává na to, co dle oby-

čejů v lidu panujících právě nutno jest k zachování existence a k rozplemeňování, praví k dělníkům: Co vám pomohou spolky stravní? Dokud bude jich účastna jen část vás, tedy jí přinesou výhodu levnější koupě potřeb životních. Jakmile staly by se předmětem obecného účastenství všeho dělnictva, ihned působností onoho železného zákona o tolik mzda vaše klesne, oč budete moci levněji své potřeby opatřiti. Praví k malým živnostníkům: Co pro vás znamenají společenstva zásobní, úvěrní a podobná? Dovedou vaše malé podniky uhájiti úpadku proti zdrcující převaze velikého kapitálu? Vždyť ony poskytují vám jenom jednotlivé výhody, jen jednotlivé zbraně naproti celému arsenálu zbraní velikého podnikatele. Ony jsou smrtelný zápas váš o existenci, jen agonii vaši dovedou prodloužiti, nic víc. Jediný prostředek, aby dělníci unikli klepetům »železného zákona« a nebyli zkracováni o výnos práce své vydíravostí kapitalistickou, nýbrž aby on celý připadl jim, jediný prostředek uhájiti malé živnostníky, aby neupadli ve strastné postavení dělníků, jest: státi se velepodnikateli pomocí velikých společenstev výrobních. Však nemáte kapitálu k tomu potřebného. Kde jej vzítí? Musí vám jej v úvěr dáti stát, vždyť stát jste vlastně vy, tvoříce 89—95% jeho obyvatelstva. Potřebí toliko, abyste sami moc ve státě dostali do rukou, a přinese vám ji obecné právo hlasovací. Dostatečně moci se jeho budiž tedy vaší snahou první a bezprostřední, ostatní se najde

Tolik Lassalle. Rozdíly jsou patrné. Kdežto u Schulze-Delitzsche jest společenstvo výrobní, arci zcela svobodné a na svépomoci založené, poslední štací na dráze svépomoci, Lassalle je jediný má na zřeteli, všem ostatním druhům vážného významu upíraje. Kdežto Schulze-Delitzsch politickou otázku úmyslně nechává stranou, a zůstává na půdě hospodářské, podrobné pro postup na ní dává předpisy, Lassalle v popředí staví akci politickou a rozumuje takto: Napřed musíme míti moc v ruce, pak nadejde čas, abychom se zabývali bližšími otázkami o upravení velikých výrobních společenstev dle myšlenky mé. Schulze-Delitzsch nadšen byl vzory anglickými, neboť právě v Anglii svépomocná společenstva bez jakékoliv státní pomoci značně se vyvinula a nad jiné z nich světoznámý spolek »spravedlivých zákopníků rochdaleských« příkladem vábil. Lassalle měl na mysli vzory francouzské, kdež v roku 1848 četná společenstva výrobní se státní podporou byla zřízena, ba sama myšlenka o zničení kapitalistických podniků konkurencí velikých výrobních společenstev dělnických nebyla jeho původní, náležít Francouzi L. Blancovi.

Oba muži ideám svým klestili dráhu v dělnictvu i řemeslnictvu slovem mluveným i tiskem, oba závodili o získání přívrženců. Lassalle usiloval o zřízení velké dělnické jednoty, kteráž by předkem o provedení všeobec

ného volebního práva se zasadila, jakožto základní podmínky sociálního programu jeho. Schulze-Delitzsch slovem i skutkem sloužiti neustával myšlenke společenstev svépomocných zcela samostatných, žádné veřejné podpory nepožívajících.

Zbraněmi ducha a vtipu předčil Lassalle nad Schulze-Delitzsche a nemilosrdně jich užil proti všem slabostem jeho liberálního učení, měl v sobě sílu a schopnost podivuhodnou strhnouti za sebou zástupy, jichž vášním dovedl obratně lichotiti, kterážto vlastnost liberálnímu protivníku jeho nadobro scházela. Přes to ve příčině společenstev měl Schulze-Delitzsch naproti Lassalovi úkol snadný; vždyť Lassalle ani se nenamáhal blíže ukázati, kterak sobě myslí provedení svých společenstev výrobních, nepodal žádných organizačních podrobností, ano právě tato stránka jeho programu zůstala povždy v jakémisi záhadném temnu.

Ale Schulze-Delitzsch ani ti, kdož jeho směru byli, nedovedli získati si dělnictvo. A nebude nám divu, že tak se stalo, jestli uvážíme, co program jejich obsahuje pro dělnictvo: Pokladny pro případ nemoci a spolky stravní s obligátním přídavkem: vzdělávejte se! a jsme, bohužel, hotovi. Společenstva zásobní, skladní, strojová a úvěrní netýkají se dělníků, nýbrž samostatných živnostníků. A jestliže i pro tyto společenstva výrobní měla býti až posledním cílem svépomocných snah, jakž teprve měla míti velkého významu pro dělnictvo, jež nemohlo prodělati předepsanou pro ně školu přípravnou. Příliš málo podával Schulze-Delitzsch dělnictvu, Lassalle sice pro přítomnost ještě méně, ale ukazoval jim cestu k politické moci jakožto podmínce radikální proměny jich poměrů stokrát stkvělejší, nežli jaké jdouce dlouhou, trnitou cestou svépomocných organizací nadíti se mohli. A necháme-li stranou otázku o způsobilosti dělnictva k vedení velikých závodů společných — zkušenost na ni, jak známo, namnoze odpověděla záporně — politická cesta k velikým společenstvům výrobním, státním úvěrem podporovaným, na kterou ukazoval Lassalle, nejevila se zajisté aspoň zrakům dělnictva delší a méně bezpečnou, nežli hospodářská příprava k nim, jakou měl na zřeteli Schulze-Delitzsch.

Než ani Lassalovi, jehož romantická smrt oloupila socialistickou agitaci v Německu o závažný jeho vliv osobní, vítězství nepřipadlo. Jiní, kteří radikálnější hesla přinesli, kteří smáli se pojímům »vlast — národ — stát«, jež Lassalle ctil, dovedli seřaditi rostoucí zástupy dělnictva kolem červeného praporu mezinárodního komunismu a počali kliditi tam, kde on zasíval. V samé vlasti Lassalově poznenáhla vítězili nad stoupenci jeho učňové komunistického apoštola proletářstva — Karla Marxe.

Za našich dnů, po zkušenostech draze vykoupených, byl by — to ne-

musím asi blíže vykládati — i v samých táborech liberálních bílou vránou, kdo by důsledně chtěl státi při zásadách staré liberální školy národohospodářské, jejichž základní myšlenku slyšeli jsme z úst Schulze-Delitzsche. Ještě nyní sice jest liberalismus v otázce sociální, řekli bychom, konservativnějším, ještě nyní na př. opírá se příplatkům státním do pojišťoven dělnických a pod. věcem, jež zdají se mu míti příchut socialistickou, avšak ochotné činí ústupky, a z osvícených přívrženců jeho nikoho nebude, aby za dostatečné pokládal opotřebované heslo »laissez faire«, aby neuznával nutnost zasahování státu v poměr zaměstnavatele a dělníka, kde hrozí nebezpečí vykořisťování, aby upříti chtěl potřebu obsáhlé regulující, zabráňující i pozitivně organisující činnosti státní na tomto poli. Schulze-Delitzsch jsa přívržencem zásad liberální školy národohospodářské i známé neúspěchy její v oboru otázky dělnické s ní sdílel.

Netřeba podotýkati, že to zde nikterak řečeno není na újmu zásady svépomoci a nezbytné její platnosti v životě hospodářském. Vždyť potlačiti ji tolik by bylo, jako zničiti v člověku všecek podnět k práci a pokroku, utlumiti v něm všecko vědomí vlastní zodpovědnosti a porušiti nej důležitějšího činitele mravního ve všem životě lidském. Jest to zásada oprávněná, v povaze lidské samé založená, podmínka rozvoje, blahobytu, vzdělanosti; ale nevystačí arci sama o sobě, aby společnost pro sporné prospěchy tříd rozštěpenou vyvedla nití Ariadninou z bludiště sociálních svárů. Však nelze-li pomoci výhradně platnosti její rozřešiti otázku sociální, zajisté je s t ě m ě n ě b e z n í, bez účinné vlastní snahy tříd, o něž tu jde, a bez onoho mravního povznesení jejich, jehož ona jest zdrojem a průřinou. A jakožto zástupce tohoto důležitého principu, zástupce sice jednostranný, ale praktickou horlivostí o provedení jeho nad jiné vynikající, i pro samu otázku dělnickou nepozbývá Schulze-Delitzsch významu, třeba hlavní úspěchy jeho hledati sluší jinde, totiž v oboru společenstev sloužících malému a střednímu živnostnictvu. Zde rozvinula se veliká, úspěšná činnost jeho životní, zde svou sílu osvědčovala zásada vlastní pomoci.

Bylo již vysloveno, že spolčení svépomocná nebyla před objevením se Schulze-Delitzsche věcí neznámou. V čase, kde on stal se apoštolem zásad jejich mezi krajany svými, rozvíjela se již bohatě v Anglii, rozvíjela se směry a způsoby, z nichž některé pro sociální život anglický tak jsou charakteristickými, že všecky nápodobeniny jejich jinde zůstaly i co do moci i co do rozsahu daleko za vzory svými; míním tu hlavně veliké odborové jednoty dělnické, t. zv. trades unions*). Záslouhou Schulze-Delitzsche jest,

*) Sch. a D. je původně na programu neměl. Teprve když stoupenci Lassallovi za podnětem Schweitzerovým na podzim r. 1868 počali je zřizovati, chopila se i strana

že pojav hluboký sociální význam svépomocné organizace dovedl přenést ji na půdu vlasti své a to v takové podobě, která hospodářským a společenským poměrům jejím byla přiměřena, a že vštěpil na kmen její novou zdravou ratolest, záložny. Sluší nám rozeznávat tři hlavní směry té jeho činnosti. Především bylo potřebí ukázati praktickými příklady, kterak sobě počínati jest při zakládání společenstev svépomocných a jakých pomoci jich dosíci lze úspěchů. Druhá neméně vážná úloha byla, postarati se pro novou formu podnikatelských spolčení o vhodný právní základ. Konečně, když dařilo se jim a hojně jich přibývalo, pocítila se i potřeba jednotných orgánův pro zájmy jim všem společné. Ve všech třech směrech byl Schulze-Delitzsch činným.

První z udaných směrů působnosti jeho počíná se r. 1849 založením zásobního společenstva obuvnického v Delitzsch, kdež roku následujícího i první záložna zavedena, jež měla arci prvotně jakýsi ráz dobročinného ústavu zřízeného za přispění bohatších vrstev obyvatelstva. Příklad daný nápodoben nejprve v nejbližším okolí, pak v okruhu stále širším. Nad jiné důležitými ukazovala se společenstva úvěrní. Schulze po prvních zkušenostech v Delitzsch nabytých všecek prvotní dobročinný ráz jejich nadobro zavrhnuv založil je přísně na zásadě vlastní pomoci a solidárního ručení členů, na které spočívalo zařízení společenstev ostatních. To byl počátek založen. Od r. 1854 měla svépomocná společenstva již i svůj vlastní časopis*).

Osobní radou stále žádanou, samostatnými spisy a časopisem i výročními zprávami o poměrech společenstev zasazoval se Schulze o rozvoj společenstev kořistě při tom z rostoucí zkušenosti. I ve příčině druhého účelu, opatření vhodného právního základu pro nové druhy společenstev, zásluha iniciativy v Německu náleží jemu, bylť původcem návrhu, který základem byl pruského zákona o společenstvech z r. 1867, jenž později na obvod severoněmeckého spolku rozšířen a konečně říšským zákonem učiněn pro všecky státy říše kromě Bavor. Schulze-Delitzsch zvítězil tu svou jednodušnou, trochu doktrinářskou oblibou pro ručení neobmezené. Měl on za to, že tento způsob ručení plyne z povahy společenstev, u kterých na rozdíl od velikého kapitálu, jenž na př. u společnosti akciové záruku po-

---

pokroková, k níž Sch.»D. náležel, téhož prostředku. (Srovn.: Mehring, Die Deutsche Socialdemokratie, str. 93 a násl.) Výsledky jsou podnes dosti skrovné.

*) »Innung der Zukunft«, nejprve jako příloha k něm. časopisu živnostenskému (Gewerbezeitung), od r. 1861 samostatně s názvem: »Blätter für Genossenschaftswesen«.

skytuje věřitelům, jediné osobní ručení členstva jest základem jejich úvěru*).

Když svépomocná společenstva mohutněla, pocítila se potřeba společných orgánů pro zájmy jejich. Z té potřeby vyrostla »všeobecná jednota svépomocných společenstev německých« zahrnující nyní 32 užších svazků. Jest pochopitelné, že Schulze, jenž byl duší společenstev, učiněn i formálně jejich náčelníkem a zástupcem. Vznesenť na něho již r. 1861 úřad generálního zástupce německých společenstev svépomocných. Generální zastupitelstvo společenstev Schulzem řízené stalo se též jejich statistickou kanceláří. Výtečné a dosud jinde nedostižené statistické výročníky této kanceláře vzrostly v objemné foliové svazky a jsou důležitým základem pro úsudky o poměrech, zdaru i vadách společenstev.

Chtějíce správně oceniti výsledky činnosti Schulze-Delitzschovy, dvě otázky sobě položíme: Co chtěl? A čeho dosáhl? Řečeno již, kterak Schulze-Delitzsch povznesl prapor svépomocné asociace v tom domnění a úmyslu, že zachová ona malé živnostnictvo při samostatnosti a způsobilosti k soutěži s velikým, i že povede k rozřešení otázky dělnické. On obě tyto třídy ve spisech svých rád stotožňuje, slovy »arbeitende Klassen, Arbeiter« a pod. zhusta obě zahrnuje. Víme již, že ve příčině dělnictva s cílem svým se minul. Toť neúspěch. Však za to čísla hovoří jasnou, přesvědčivou řečí svou o výsledcích v jiném oboru, kteréž se hlavně dotýkají malých a středních živnostníků. Máme před rukama poslední z výročních zpráv o společenstvech německých, vydanou ještě redakcí Schulze-Delitzschovou, zprávu na rok 1881. Jmenovaného roku v Německu počítáno 3481 společenstev svépomocných**), ze kterých bylo 1889 úvěrních, 898 společenstev v jednotlivých odvětvích živností, 860 stravních a 34 stavebních, kterážto počet prý jest za skutečným stavem. Počet členů jejich páčí se alespoň na 1,100.000—1,200.000; vlastní jmění, skládající se ze závodních podílů členských a rezervních fondů, na 190 milionů marek, cizí jim svěřené na 400—420 milionů marek.

Arci uvedená udání o počtu členstva a majetkovém stavu jsou jen přibližná, ježto nepodala všechna společenstva výkazy podrobné. Pokud je podala, objasňují nám způsobem vlezajímavým důležitou stránku hospodářského života.

---

*) Neobmezené ručení v Německu jest příčinou úkazu u nás nevidaného, t. j. přeměny společenstev, jejichž členové se bojí následků ručení neobmezeného, ve společnosti akciové.

**) Vůbec se tu nepřihlíží k zápujčným společenstvům dle systému Raiffeisenova a četným rolnickým společenstvům s nimi spojeným, kterých jest 600—700.

Pozdržíme-li se nejdříve u záložen a srovnáme výkazy první zprávy (na r. 1859) a poslední, již před rukama máme, jeví se výsledky takto:

	1859	1881	Tedy průměrem na jednu záložnu	
			1859	1881
Počet záložen (jež zprávy podaly)	80	902	—	—
Počet jejich členů	18.676	462.212	233	512
Závodní podíly členů (říšských marek)	738.003	102,374.010	9.225	113.496
Reservní fondy (říšs. m.)	92.535	17,396.157	1.156	19.286
Cizí kapitály (vklady na knížky, půjčky od bank atd. říšsk. m.)	3,042.435	374,298.414	38.028	414.964
Půjčky průběhem roku poskytnuté (ř. m.)	12,394.308	1.472,004.974	154.926	1,631.934

Byl tedy r. 1881 vlastní kapitál záložen dotčených průměrem 12.krát, cizí jim svěřený bezmála 11krát a obrat půjček 10.krát větší nežli r. 1859.

Nemálo cenné jsou výkazy o povolání členů ukazující, které vrstvy společenské a jakým poměrem při záložnách zastoupeny jsou. 808 záložen příslušné zprávy podalo r. 1881 a z nich na jevo vychází, že z celého počtu členstva jejich připadalo 23.9% na samostatné rolníky, pouze 3¼% na továrníky, však 31.9% na samostatné řemeslníky; 10.8% bylo dělníků, kdežto soukromníků ze svých důchodů žijících 7.8%, učitelů, úředníků, lékařů a pod. 6.7%; arcit lidé posléz uvedených tří skupin řidčeji přistupují k záložnám, aby úvěru od nich užívali.

Obraz kaleidoskopicky pestrý rozvine se před očima našima, když poshlédneme na druhou hlavní skupinu, na společenstva v jednotlivých odvětvích živností. Nápadno jest tu, kterak hojně zejména rolnictvo pro účely své živnostenské užívá společenstev, úkaz to, jehož u nás bolestně pohřešujeme. Z 898 společenstev této skupiny 515 jest rolnických. Přehlížíme-li společenstva této skupiny dle účelů, kterým slouží, shledáme, že většina jich (387) připadá na společenstva k opatrování surovin, tedy t. zv. zásobní; z nich jest 238 rolnických a 149 náleží rozmanitým živnostem průmyslovým druhů nejrozmanitějších; jsou tu zastoupeny živnost obuvnická (91), krejčovská (22), truhlářská a kolářská (10), zámečnická a kovářská (7), tkalcovská (4), koželužská (3), knihařská (2), stavební (2), pekařská, košíkářská, sedlářská, fotografická, soustružnická, mlynářská, hřebenařská, hrnčířská (po 1).

Zvláštní větev tvoří rolnická společenstva pro zaopatřování náradí a strojů (72) a pro chov dobytka plemenného (73).

V oboru společenstev skladních, jichž celkem bylo 57, vedle 4 rolnických shledáváme truhlářská a živností příbuzných (24), krejčovská (8), čalounická (3) a j. a 10 takových, která vydržují skladiště pro výroby živností rozmanitého druhu.

Mezi společenstvy výrobními, jichž vůbec bylo 270, v převaze jsou rolnická, mezi nimi na předním místě společenstva pro výrobu sýra a syrovátky (116), vinařská (15), chmelařská (2), a j. Mezi 132 průmyslovými podobná pestrost panuje jako u zásobních; poměrně nejčetnější jsou truhlářská (20), přádelnická a tkalcovská (14), mlynářská a pekařská (12), tiskařská (10), krejčovská (9), vyrabitelů cigar (8), řeznická (7) atd.

Třetí hlavní skupinu tvoří společenstva stravní (konsumní), kterých bylo 860, však jenom 185 podrobnější zprávy o svých obchodních obrazech podalo, ta měla 116.510 členů a prodala za 32,761.636 ř. m. zboží. Ze členstva jejich 52.1% bylo dělníků nesamostatných a 17.2% řemeslníků. Toť tedy jediný druh společenstev, jehož s prospěchem užívá dělnictvo.

Řečeno, že úhrnná suma všech společenstev německých dosahuje počtu půl třetího tisíce a členů jejich jest značně přes milion. Kolik tu společenstev, ba kolik jejich členů, tolik živých svědků, že heslo: »vlastní pomoc!« má ještě významu, a svědků jest tolik! Není pochyby, že by sebe nadšenější a sebe dovednější organisátor, sebe dokonalejší návrhy a agitační hesla nezmožily ničeho, kdyby nebylo pro ně půdy v duších a snahách těch, kteří dle nich se seřaditi mají, kdyby nebylo potřebné mravní síly a intelektuální způsobilosti u těch, kdož tu svou činností o vlastní mají zasazovati se dobro. Ale zdaž to zmenšuje zásluhu muže, jenž v pravý čas potřebu nové organisace pocítil a našel pro ni vhodné formule, radil a pomáhal, nabádal a ukazoval cestu? Sloužil věrně, celým životem plným horlivé práce jed-
nomu směru sociální reformy, oprávněnému z důvodů hospodářských a nejplodnějšímu v příčině mravní. Co bylo nedostatečného v jeho programu, to naproti mocnějším poměrům a požadavkům doby svou málomocnost osvědčilo a v zákonodárství i správě mnoho proniklo, co odporovalo jeho hospodářsko-politickému vyznání víry. Co bylo oprávněného v jeho směru, to svou životní sílu zřejmě prokázalo, trvá a potrvá. Sám jeho příkrý odpůrce, Lassalle, neodepřel mu uznání říka: »On neúnavnou činností, ač sám a v době stísněné, stal se otcem a zakladatelem společenstev a dal záležitostem asociace vůbec povzbuzení plné následků dalekosáhlých.«

Co bylo oprávněného v jeho směru, to svou životní sílu osvědčovalo i u nás. A právě záložny, jichž tvůrcem on byl, ani v samé vlasti jeho dokonaleji se neujaly, nežli v národě českém, kdež několik mužů vedených snahou o dobro třídy maloživnostnické a poznávajících v tom dobře kulturní

důležitost národní — jmen uváděti nemusím — jali se dle učení a příkladu Schulzova zakládati záložny, pečovati o právní základ pro ně a konečně tvořiti ústřední orgány pro zájmy jejich*). Ve všech třech směrech, ve kterých zasahoval Schulze-Delitzsch v rozvoj svépomocných společenstev v Německu, i u nás dle příkladu jeho jednáno, ovšem neběželo tu vždy o pouhé slepé následování, nýbrž o to, aby výsledků, zkušeností a příkladů užilo se k organizaci záložen, našim požadavkům a poměrům přiměřené. V nejedné věci ostatně ještě dost je nám činiti, abychom příkladu dostihli. V živé máme všickni paměti veliký dojem, který způsobila první souhrnná statistika záložen českoslovanských na posledním sjezdu záloženském předložená**). Tuť bylo jasné viděti, jak mohutnou organizací úvěru jsou našemu venkovu záložny naše, jež osvědčily životní sílu svou i v nejtěžší době krise, kdy chvěly se a houfně klesaly veliké ústavy úvěrní. Statistika naše podala zprávu o 437 záložnách českoslovanských, ze kterých 238 nalézalo se v Čechách, 201 na Moravě, 2 ve Slezsku a 1 ve Vídni. 187 mělo ručení neobmezené, 212 obmezené, 35 stálo ještě na půdě zákona spolkového a 3 byly záložny hospodářské na základě zákona z r. 1864. I čítaly celkem 181.115 členů — 122.519 v Čechách, 57.783 na Moravě; měly podílů závodních splacených 5,333.172 zl. (upsaných: 6,088.883 zl.), rezervních fondů 2,724.803 zl. a kapitál cizí v podobě vkladů jim svěřený obnášel 72,127.118 zlatých (v Čechách 50,907.567 zl., na Moravě 21,076.254 zl.). Víme dobře, jak působily na rozličných místech k povznesení hospodářskému, víme, jak ničily lichvu, a nezapomeneme nikdy, že stály vždy v první řadě mezi podporovateli dobročinných a kulturních účelů národních.

Úřední statistika rakouská, v tomto oboru dosti kusá***), podává tento na rok 1880 obraz:

*) Srovn. spis Šimáčkův: Zákon o svépomocných spolcích. V Praze 1873.

***) Jednání VIII. všeobecného sjezdu záloženského. Statistika záloženská. Seřadil a vydal Karel Urbanec. V Praze 1880. Srovn. moji úvahu o této, jakož i úřední rakouské a haličské svazkové statistice s přirovnáním některých důležitějších výsledků v »Právníku«, ročn. 1881 seš. 13. a 14. — Bohužel jest úřední statistika o společenstvech svépomocných v Rakousku dosud velmi kusá, jiné pak dosud nemáme. Jedinou čestnou výjimkou jest Halič, kde jménem »svazku společenstev« vydává Dr. Alfréd Zgórski každoročně »rocznik stowarzyszeń zarobkowych i gospodarczych« (8. na r. 1881, Lvov 1882). Dle něho r. 1881 ze 122 záložen haličských 112 podrobné výkazy podalo; měly 66.955 členů, 2,878.320 zl. podílů závodních, 311.577 zl. rezerv, 8,076.322 zl. kapitálu cizího. Všechno společenstev svépomocných vůbec čítala Halič 163.

****) Srovn. Statistisches Jahrbuch für das Jahr 1880. VIII. sešit, str. 76 a násl. k tomu H. Ehrenberger, Zur Statistik der österr. Vorschussvereine (Statist. Monatschrift, II. roč., 12. seš.). K tomu nejnovější pojednání téhož spisovatele vydané mezi tiskem přítomného spisku v roč. 1884. dotčeného časopisu.

	Společenstev zapsaných vůbec	Z nich jest		
		záložen	stravných spolkt	ostatních druhů
V zemích v ř. radě zastoupených celkem	1.163	956	130	77
Z čehož připadá na Čechy	378	344	18	16
na Moravu	329	268	48	13

Hospodářské poměry záložen dle téhož pramene byly r. 1880 tyto:

	Členů	Závodních podílů	Reserv. fondů zl. r. m.	Vkladů svěřených
V zemích v ř. radě zastoupených celkem	342.124	21,513.778	5,110.111	133,900.657
v Čechách	147.918	8,562.104	2,819.627	78,369.427
na Moravě	77.271	3,137.566	936.061	30,333.485

Čísla tato ukazují, kterak právě ve vlasti naší myšlenka Schulze-De-litzschova mocně se ujala. Však chceme-li přirovnáním nabýti určitého úsudku o míře, jakou národ český zúčastněn jest při záložnách, potřebí, abychom srovnali s čísly československé záloženské statistiky, jež platí na rok 1878, udání úřední statistiky záloženské též na tento rok. Protože pak ten výkaz úřední pouze zapsaná společenstva obsahuje, dlužno i ze zpráv československé statistiky vyloučiti, co nevztahuje se na záložny zapsané. Výsledek bude tento:

	V celém Rakousku	V národě českoslov. v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a Vídni
Záložen zapsaných	926	434+12*)
členů jejich	299.867	168.709
závodních podílů	19,424.945 zl. r. m.	5,992.882 zl. r. m.
reservních fondů	3,638.928 zl. r. m.	2,556.021 zl. r. m.
svěřeného cizího kapitálu (vkladů) . .	106,152.850 zl. r. m.	68,701.958 zl. r. m.

Z toho vysvítá následující obraz. Obyvatelstvo československé v Čechách, Moravě, Slezsku a Dolních Rakousích činí celkem 23.3% všeho obyvatelstva země v říšské radě zastoupených, avšak záložny jeho činí 47 až 48% celého počtu záložen rakouských (cisl.); na ně při-

*) 12 záložen nepodalo totiž zprávy k českoslov. statistice záloženské; i v 1. sloupci (pro celé Rakousko) obsažena jsou v číslech o počtu členů atd. toliko udání od 869 záložen, protože 57 zpráv nepodalo. Podstatné změny v celkové konkluzi tento nedůstatek nezpůsobí.

padá 56.2% všeho členstva, 30.8% všech závodních podílů, 70.2% všech fondů rezervních a 64.7% všech vkladů záložníků rakouských! Tu není třeba dalších výkladů.

Není to věc zhora nahodilá, že právě u nás svépomocné organizaci aspoň ve směru právě uvedeném dařilo se tak dobře. Vždyť celý náš život národní, celý ten znamenitý kulturní proces, jakým býti se jeví naše probuzení a náš rozvoj národní, to vše jest požehnaným dílem vlastní pomoci. A věru, právě my, synové malého národa, nejmenší máme příčiny, abychom podceňovali vážný a hluboký význam zásady svépomoci. Platí to o celku, platí o každé vrstvě národní naší společnosti zvláště, platí zejména o té, jejíž četní příslušníci ve chvíli přítomné dychtivě naslouchají hlasům těch, kdož neduhy na těle nynější společnosti hojiti chtějí jedem anarchického komunismu. Také způsob svépomoci, ale schází mu posvěcení mravní.